

Van waterpomp tot water-app

Watervraagstukken zijn ingewikkeld, en ze zullen alleen maar complexer worden. Want de vraag naar water neemt toe. En tegelijkertijd is er minder schoon water beschikbaar door bevolkingsgroei, welvaartsstijging, klimaatverandering en voedsel(on)zekerheid. Hollandse waterrotten pleiten voor een nieuwe aanpak in de internationale zoektocht naar oplossingen.

tekst Sarah Haaij

Het is begin jaren zeventig als Christine Sijbesma, nu werkzaam bij het International Water en Sanitation Centre (IRC), met een universitair diploma Gezondheid en Hygiëne op zak vertrekt naar Kitale in Kenia. Daar zal ze een gezondheidsproject voor vrouwen beginnen binnen een programma voor *resettlement*. Eenmaal aangekomen op het stukje moerasland dat de boeren is toegewezen, ontdekt ze echter al snel dat het geen zin heeft om gezondheidsvoorlichting te geven aan vrouwen als er geen fatsoenlijke drinkwater- of sanitaire voorzieningen zijn. Sijbesma: 'Met behulp van een lokale puttenbouwer en andere ontwikkelingswerkers ben ik zelf maar aan de slag gegaan met het realiseren van de watervoorziening. We hebben tien putten gebouwd en de huishoudens bouwden hun eigen latrines. Zo begon voor mij het werken met water.'

Een mooie anekdote uit de tijd dat ontwikkelingswerkers nog met de voeten in de modder in het veld te vinden waren. Ze is ook illustratief voor de manier waarop er in die tijd naar water werd gekeken: als een autonoom, technisch onderwerp dat je los kon zien van issues als gezondheid, ontwikkeling, voedsel of vervuiling. Toen Sijbesma terugkwam uit Afrika en bij het IRC aan de slag kon als onderzoeker, trof ze daar een organisatie die werd gedomineerd door civiele ingenieurs. 'Zij benaderden water allereerst praktisch: dat moest van A naar B.'

Pieter van der Zaag, professor waterbeheer en management bij UNESCO-IHE, herkent dat beeld van een geïsoleerd werkveld. Hij werkte ooit ook in het veld: 'Ik heb een opleiding op het gebied van technische irrigatie. Irrigatie stond in die tijd helemaal los van water voor bijvoorbeeld persoonlijk hygiëne. Dat waren aparte programma's. De irrigatiedienst hielp bewoners aan irrigatiewater, maar niet meteen aan andere watervoorzieningen. Het idee dat je water voor meerdere doelen kunt gebruiken, zat toen niet in het ontwerp.'

De VN riepen de jaren tachtig uit tot het eerste

decennium voor water en sanitatie. Bij de pioniers groeide het besef dat water niet alleen gaat over pompen, latrines en irrigatiesystemen, maar ook over sociale aspecten en over het beheer. Rutgerd Boelens, hoofddocent irrigatie en watermanagement aan de Wageningen Universiteit, herinnert zich mooie waterbeheerprojecten in Zuid-Amerika, waarbij de samenwerking met lokale watergebruikers, boeren en indianen, centraal stond. 'Natuurlijk zijn daar klassieke fouten gemaakt', weet Boelens. Hij verwijst naar bekende verhalen over verwaarloosde waterpompen en gebrek aan duurzaamheid. 'Maar er is ook veel geleerd. In die tijd heeft de Nederlandse ontwikkelingssector veel belangrijke kennis opgedaan op het gebied van lokaal waterbeheer.'

Die kennis blijkt vandaag de dag nog even cruciaal als vijftig jaar geleden. In 2012 is weliswaar het Millenniumdoel bereikt om het aantal mensen zonder toegang tot veilig drinkwater te halveren, maar sanitatie blijft een zor-

zich richt op goed bestuur en duurzame ontwikkeling. Ze hebben raakvlakken met bijna alle onderwerpen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, zoals milieu en klimaat, goed bestuur, conflicten rond economische mensenrechten, voedsel en ontwikkeling. De thema's water en sanitatie staan dus niet op zichzelf. Ze zijn verweven met, om te beginnen, mondiale milieu- en verdelingsvraagstukken.

Op scherp

Met de groeiende druk op de watervoorraden lijkt de complexiteit van de grote vraagstukken elke dag een beetje toe te nemen. Waterexperts waarschuwen met uitspraken als 'het water staat ons aan de lippen' of 'de rek is er echt uit'. De meest fundamentele problemen zijn de groeiende druk op onze watervoorraden en de klimaatverandering. Het grote aantal mensen dat – ondanks de successen van de Millenniumdoelen – nog kampt met waterschaarste zal alleen maar toene-

Nederland ziet het als zijn rol om voorop te lopen

genkindje. Nog steeds hebben tweeënhalve miljard mensen geen toegang tot goede sanitaire voorzieningen. Terwijl juist een verkeerde behandeling van menselijk afval, poep en plas, de grootste bron van waterverontreiniging vormt en lokale ecosystemen kan schaden. Onzorgvuldig geloosd rioolwater kan het afwateringssysteem van een miljoenenstad doen dichtslippen. Dat kan vervolgens overstromen bij de eerstvolgende regenperiode, waardoor zich de typische waterziekten kunnen verspreiden.

De laatste jaren groeit het besef dat waterproblemen niet zijn op te lossen met alleen een waterpomp. Ze vereisen een complete aanpak die

men. Volgens de VN zullen in 2025 zeker 1,8 miljard mensen leven in gebieden met absolute waterschaarste. De bevolkingsgroei en de stijgende welvaart voeren de druk op de voorraden op. Het gebruik van drinkwater, en meer nog de stijgende voedselproductie en de groeiende vraag naar luxe consumptiegoederen zoals vlees, auto's en mobiele telefoons slurpen onvoorstelbare hoeveelheden water. Tegelijkertijd maakt klimaatverandering de weerpatronen onvoorspelbaar. Waar het ene deel van de aardbol te maken krijgt met extreme droogte, zijn er aan de andere kant gebieden waar overstromingen en stormen mensen verdrijven, landbouwgrond aantasten of waar het

land langzaam wegzakt in zee.

In veel klimaatgevoelige landen, die we tot voor kort nog ontwikkelingsgebieden noemden, vindt een ongekeerde en ongeremde economische boom plaats. Dit heeft verstrekkende gevolgen voor lokale ecosystemen. De dilemma's concentreren zich in de nieuwe metropolen, zoals Jakarta. Daar moeten 24 miljoen mensen worden voorzien van schoon water én worden beschermd tegen oprukkend water. Bovendien zetten de klimaatverandering en de toenemende waterschaarste de verhoudingen op scherp tussen gemeenschappen en staten. De toegang tot waterbronnen wordt namelijk van steeds grotere politieke betekenis, net zoals de ligging aan rivieren, bovenstrooms of benedenstrooms.

Droge voeten

Cruciaal om met deze dilemma's om te gaan, is een vernieuwende, wereldwijde benadering, stellen waterexperts. Nederland ziet het als zijn rol om hierin voorop te lopen, ook in het ontwikkelingsbeleid. In zijn brief van 9 januari 2012 aan de Tweede Kamer over het speerpunt water noemt voormalig staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking Knapen het 'gezien de kennis en ervaring die Nederland heeft [...] een kans en onze taak om een fundamentele bijdrage te leveren aan waterbeheer, watervoorziening en sanitatie.' Het leidende motto daarbij is dat 'Nederland doet waar het goed in is', schrijft Knapen. Tenslotte heeft Nederland in de loop van de jaren internationaal een naam opgebouwd.

Binnen ontwikkelingssamenwerking is op het gebied van water voor drie thema's gekozen: drinkwater en sanitatie, efficiënt watergebruik

vindt Sjef Ernes, directeur van Aqua for All. Zijn organisatie zet zich in om die unieke kennis en middelen uit de watersector beschikbaar te maken voor ontwikkelingsprojecten: 'We hebben de *brand*, we hebben onze waterwerken, we genieten wereldwijd bekendheid. Ons systeem van waterschappen en drinkwatervoorzieningen is uniek en wordt goed bestuurd en we hebben al meer dan zestig jaar droge voeten.'

Maar zijn we daarmee voldoende opgewassen tegen het palet aan waterproblemen? Voor Ernes is dat een politieke vraag: 'Technologisch kunnen we de waterproblematiek wel aan. De ware vraag is of we bereid zijn de maatschappelijke kosten voor water te betalen of alleen de feitelijke.' Want wij kunnen onze waterhuishouding in eigen land wel goed op orde hebben, onlangs berekende het Wereld Natuur Fonds dat 80 procent van het Nederlandse waterverbruik buiten ons land plaatsvindt, via de grote industrie en de voedselproductie. Daar is dan ook de belangrijkste slag te slaan.

Groen water

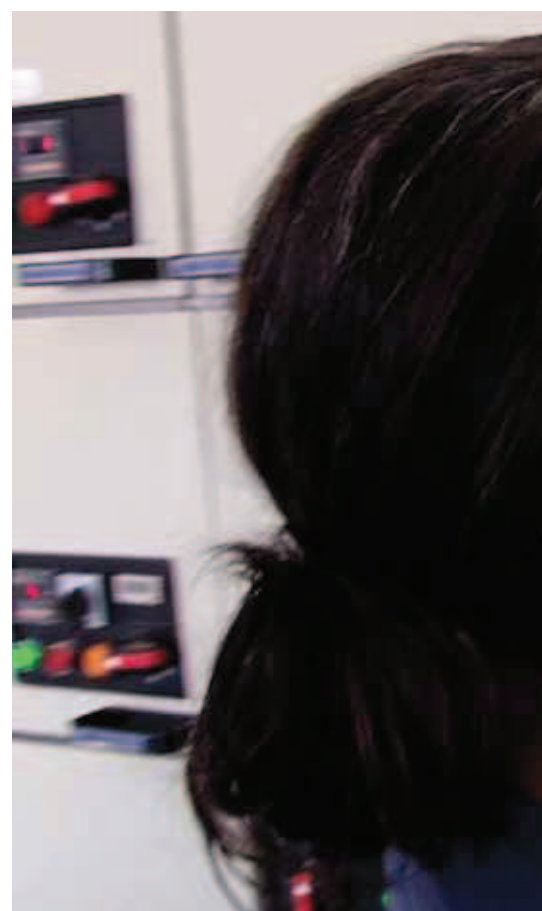
Te lang heeft de watersector in gescheiden werelden gedacht, nu wil men het thema integraal benaderen. Er is voldoende water en we kunnen er veel mee. Maar dan moeten we wel naar alle aspecten durven te kijken.

Voor Van der Zaag is de link met voedsel daarbij cruciaal. Van de totale waterconsumptie wordt 75 procent verbruikt in de landbouw. Dat verbruik kan efficiënter, bijvoorbeeld door methodes toe te passen die regenwater langer in de bodem vasthouden. Van der Zaag: 'De belangrijkste uitdaging daarbij is om de veerkracht te ver-

den. Volgens sommigen zou deze kleinschalige benadering model kunnen staan voor een internationale aanpak van het waterbeheer.

Goede afspraken

Om deze potentiële winst te verzilveren, is het niet voldoende om technische kennis te exporteren. Die kennis moet ook kunnen landen. In de nieuwe, holistische benadering waar de experts om vragen, is integraal waterbeheer (of *water-governance*) een veelgehoord sleutelwoord. Het beheer is minstens zo belangrijk als technische kennis in de zoektocht naar oplossingen voor te weinig, te veel en te vies water. Zonder goed bestuur en goede afspraken geen implementatie

'Ngo's zijn zich nog onvoldoende bewust van hun *market intelligence*'

in de landbouw en veilige delta's en verbeterd stroomgebiedbeheer. De laatste twee zijn relatief nieuwe onderwerpen binnen ontwikkelingssamenwerking. Wat er nieuw is aan deze thema's, is niet alleen de duidelijke koppeling tussen water en voedsel, maar ook de focus op duurzaamheid en kwaliteit en daaraan gekoppeld de verkoopbaarheid van onze waterkennis. Op prijs kunnen we niet concurreren met waterbedrijven uit Azië, dus vormen kwaliteit en waar voor je geld ons verkoopargument.

Het is evident dat Nederland, dat wereldwijd wordt gevraagd om te assisteren bij waterissues, ook in het ontwikkelingsbeleid focust op water,

sterken van mensen en gemeenschappen ten aanzien van klimaatschommelingen.'

'Groen water', zoals het vasthouden van water in de bodem ook wel heet, is slechts één van de vele manieren om water efficiënter en duurzamer te gebruiken op de plekken waar het er echt toe doet. Zo kunnen we dankzij onze huidige kennis satellietbeelden gebruiken om maanden vooruit natte en droge periodes te voorspellen en kunnen boeren in gebieden waar water schaars is, mobiele apps gebruiken om bronnen te lokaliseren. Een andere aanpak is Multiple Use Services (MUS), waarbij water op lokaal niveau wordt (her)gebruikt voor verschillende doelein-

van de kennis, zo klinkt het in de Kamerbrief van Knapen en zo stellen waterkenners. Want je kunt wel water hebben, maar hoe ga je om met politieke, bestuurlijke, juridische, financiële en sociaal-maatschappelijke aspecten van het waterbeheer?

De watersector binnen ontwikkelingssamenwerking, die van oudsher veel ervaring heeft met lokale beheervraagstukken, moet wel een denkomslag maken, volgens Sijbesma: van losse en kleine projectjes naar een geïntegreerde aanpak op grotere schaal. Deze moet zich niet alleen richten op gebruikers, maar ook op (lokale) overheden en waterbedrijven. Nederlandse kennis van

waterbeheermodellen, zoals de waterschappen, kan de lokale kennis en systemen complementeren.

Een integrale aanpak betekent ook gezamenlijk optreden, samen met kennisinstituten, partneroverheden en private partners. Gezamenlijk optreden is hoe dan ook onontkoombaar, leert een blik op de budgetten van internationale waterprojecten waarbij Nederland betrokken is. De kosten om een stad als Bangkok vrij te maken van overstromingen en te voorzien van voldoende sanitaire voorzieningen of de kosten voor de revisie van de havens van Mozambique, overstijgen de ontwikkelingsbudgetten met duizelingwekkend veel miljoenen. Ngo's kunnen in dit soort projecten alleen een partnerrol spelen.

gestuurde benadering. De vraag moet vanuit de gebruiker komen en de plaatselijke watersector moet voor het aanbod zorgen. Veel programma's zetten daarom in op het versterken van de lokale markt en het creëren van banen in de lokale waterbouw, waterzuivering of sanitaire sector.

Gemiste kansen

Toch mag dat marktdenken niet de overhand krijgen, waarschuwen alle partijen. Je moet niet alleen willen verkopen. Tenslotte is water een gemeenschappelijk goed en een mensenrecht. Maar zoals het ontwikkelingsbeleid nu is opgesteld – met de koppeling aan de topsector water – ligt

houden met gender en de link leggen tussen water, werkgelegenheid en armoedebestrijding?' Ze neemt Jakarta als voorbeeld: bij een groot waterproject, zoals een masterplan voor de stad, zitten nu allereerst de wateringenieurs, adviesbureaus en bouwers om de tafel. Het gevaar is dat kennis over zachte issues te weinig of te laat wordt ingezet. Daarmee worden problemen vooruitgeschoven en worden kansen gemist.

Oorlog

Boelens, die als specialisme waterrechtvaardigheid heeft, benadrukt de rol van de gebruikers van water. In het gouden vierkant van overheid, kennisinstituten, bedrijfsleven en maatschappelijke watergebruikersgroepen mag de laatste speler geen loos wiel aan de wagen worden. Traditioneel gaan de lokale watergebruikers over het waterbeheer. Volgens Boelens moeten non-profitorganisaties er samen met watergebruikersorganisaties voor zorgen dat de stem van lokale gebruikers niet verdwijnt door de nadruk op marktefficiëntie en eenzijdige rationaliteit. Bij water gaat het namelijk niet alleen over de verkoopbaarheid van kennis, maar ook over belangrijke verdelingsvraagstukken.

In het discours over waterbeheer kun je juist gebruik maken van de lokale kennis van beheeren verdelingsvormen. Lokale gemeenschappen hebben bijvoorbeeld ervaring met het beheer van stroomgebieden. Boelens: 'In grote gebieden in Zuid-Amerika zijn er veel alternatieve vormen van duurzaam waterbeheer die niet eenzijdig op het marktdenken gebaseerd zijn. Van de gebruiken en ongeschreven regels van water- en ecologisch beheer kunnen wij nog veel leren.'

In de meeste gevallen leiden waterconflicten eerder tot samenwerking dan tot oorlog. Uiteindelijk moet men er, binnen en buiten de landsgrenzen, toch samen uitkomen. De grote wateroorlogen, zoals die in de vorige eeuw werden voorspeld, hebben we nog niet gezien, constateert Henk van Schaik, voorheen directeur van het internationale Cooperative Programme on Water and Climate en nog altijd actief op het gebied van water en vrede. Tot nu toe blijkt volgens hem dat niet de problemen centraal staan, maar het samenwerkingspotentieel.

De vraag is of dit de komende decennia zo zal blijven. Er is een toenemende druk op de watervoorraden en de kunst van het onderhandelen over waterverdeling en de toegang tot water wordt daarom steeds belangrijker. Deze 'waterdiplomatie' is ook voor de ontwikkelingssector een belangrijke vaardigheid. Daarbij kan de sector haar kennis inzetten die ze heeft vergaard vanaf de prille beginjaren in de modder tot aan het integrale beleid van vandaag. In een toekomst die wordt gedomineerd door de vraag wie wel of geen toegang tot water heeft, is inzetten op water als bindmiddel op zijn minst een inspirerend uitgangspunt. ■

© Lokalmondiaal

Controlepanel bij een waterinstallatie in Maputo, Mozambique

Ontwikkelingsorganisaties zouden hun aanbod in dit soort situaties ook bedrijfsmatig kunnen aanbieden, volgens Ernes. 'Ze zijn zich nu nog onvoldoende bewust van hun *market intelligence*, hun kennis over arme markten. Die kunnen ze aanbieden aan het bedrijfsleven.' Het vertrekpunt hierbij is dat de gebruiker ook in ontwikkelingslanden betaalt, en wil betalen, voor zijn water en voor waterveiligheid.

Ook waterorganisaties en allianties hebben dit uitgangspunt van *willingness to pay* omarmd. Hier ontspruiten tal van initiatieven om, zowel met als zonder private partijen, de omslag te maken van een aanbodgestuurde naar een vraag-

het zwaartepunt wel bij het verkopen.

Bij integraal waterbeheer gaat het om miljoenenprojecten waar allerlei subsidies, donaties, investeringen en bijdragen van gebruikers in zitten. Iedere partij heeft zijn eigen niche. De grote uitdaging voor Nederland is om in dit soort projecten ook te letten op het ontwikkelingsperspectief. Sijbesma ziet dat nu in de knel komen: 'De ingang voor nieuwe projecten is nog steeds vooral de zogenaamde hardware: dijken of waterinfrastructuur. Maar daar zitten de bottlenecks niet. Die zitten in de 'zachte kant' van water, de beheer- en de gedragskant. Hoe gaat men lokaal met water om? Hoe kun je rekening